

XITOI QARINDOSHLIK TERMINLARINING LINGVISTIK TAHLILI

Nurullaeva Kumushbibi Qudrat qizi

Urgench branch of the Tashkent Medical Academy

Urgench, Uzbekistan

Annotatsiya: Maqolada xitoy tilidagi qarindoshlik terminlarini o'rganish tarixi o'rganilgan. Qarindoshlik terminlari og'zaki muloqotni tashkil qilishning asosiy birliklaridan biridir. Ular xitoy tilidagi zamonaviy yozma muloqotda ham keng qo'llanadi. Ushbu birliklarni tushunish qiyin, chunki ularning ko'pchiligi lakunalardir, ya'ni boshqa etnik guruhlar vakillarining, shu jumladan, fon ma'lumotlariga mos kelmaydi. Qarindoshlik terminlari tizimining tavsifi so'zlashuvni o'rganish uchun foydalidir, lug'atlarni tuzish, shuningdek xitoy tilini o'qitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: qarindoshlik terminlari, elementar qarindoshlik terminlari, nol avlodning qarindoshlik terminlari, ajdodlar, avlodlar

Har qanday xalq tilida odamlar qarindoshlari o'rtasidagi munosabatlarni ko'rsatishga xizmat qiladigan so'zlar guruhi mavjud. Bu qarindoshlik terminlari deb ataladigan so'zlar. Tilning leksik tarkibining bir qismi sifatida ular xarakteristikasini anglatadi lingvistik massiv va ularning xususiyatlari ichki qonunlar sifatida belgilanadi. Ushbu maqola xitoy tilidagi qarindoshlik terminlarini o'rganishga bag'ishlangan. Alohida tillar va xalqlar uchun qarindoshlik terminlari tizimlarining tavsiflari, qarindoshlik tizimlarining turli elementlarining lingvistik ifodasini alohida-alohida qo'yish tillar va bir qator qarindoshlik atamalarining qiyosiy tarixiy tahlili hali ham mavjud ma'lum bir tilni tavsiflash uchun, etnik madaniyatni o'rganish uchun juda dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda. Bu o'zbek va xitoy singari til tizimlarning uzoq ijtimoiy-madaniy birliklarning tavsifiga

ishora qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bizning maqolamizda qarindoshlik terminlari cheklangan deb tushuniladi. Ma'lumki qarindoshlik tizimlari, bir-biri bilan chambarchas bog'liq, ammo baribir bir-biriga o'xshash emas". Haqiqat shundaki, odam turli vaziyatlarda bo'lib, suhbatdoshi kim bo'lishiga qarab, turli xil terminlar bilan suhbatdoshini nomlashi mumkin. "Xitoyda qishloq hayoti" kitobida taniqli xitoylik sotsiolog Xu Shiyun qarindoshlik atamalaridan foydalanish haqida quyidagi vaziyat kontekstlarini aniqlaydi:

- shaxs qarindoshiga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qiladigan kontekst;
- suhbatdoshning qarindoshini nomlashi bilan bog'liq bo'lgan kontekst;
- shaxs qarindoshlik munosabatlarini og'zaki nutqda tasvirlagan kontekst
- shaxs qarindoshlik munosabatlarini yozma tilda tasvirlagan kontekst;

Shunday qilib, qarindoshlik terminlari mos ravishda quyidagilarga bo'linadi: murojaat qilishdagi terminlar; tasvirlashdagi terminlar; og'zaki nutqda tavsiflashdagi terminlar; yozma nutqda tavsiflashdagi terminlar.

Xitoy qarindoshlik terminlarining aksariyati tarkibiy jihatdan murakkab. Oddiy tuzilishi bilan ajralib turuvchi atigi 10 ta termin mavjud: fu (父) - ota, mu (母) - ona, xiong (兄) - aka, di (弟) - uka, jie (姐) - opa, mei (妹)-singil, zi(子) - o'g'il, nu (女)-qiz, zhi (侄) - jiyan, xun(孙) - nabira. Ushbu terminlarning barchasi grammatik jihatdan bir ma'noga ega, semantik jihatdan mustaqil, strukturaviy jihatdan sodda, hech qanday determinantlarni o'z ichiga olmaydi va eng yaqin bo'lgan qon qarindoshlikni anglatadi. Biz bunday terminlarni nisbiy ravishda "elementar" deb ataymiz. Xitoy tilida boshqa qon-qarindoshlik terminlari, odatda ikki qismdan iborat: bitta elementar termin va bir yoki bir nechta determinantlar. Biz bunday terminlarni shartli ravishda "birikma" deb ataymiz. Murakkab terminning tarkibiga kiritilgan elementar termin asl ma'nosini yo'qotadi va tasniflovchi kengroq ma'no kasb etadi. Shunday qilib, birinchi elementar

atamalar "fu" va "mu" mos determinant bilan birikib “ota” va “ona”ni anglatmaydi, balki ajdodlarni tavsiflashga xizmat qiladi:

高祖父 gaozu-fu- boboning bobosi, 高祖母 gaozu-mu - bobosining buvisi, 曾祖父 zengzu-fu – bobosi otasi, 曾祖母- bobosining onasi, 祖父 zu-fu - bobosi, 祖母 zu-mu - buvisi, 外祖父 vaizu-fu – ona tomon bobosi, 外祖母 waizu-mu – ona tomon buvisi, 伯父 bo-fu - otasining akasi, 叔父 shu-fu - otasining ukasi, 姑母 gu-mu - otaning singlisi, 姨母 yi-mu - onaning singlisi

Ushbu qo'shma qarindoshlik terminlarida "fu" va "mu" komponentlari faqat tegishli qarindoshning jinsini belgilash uchun ishlatiladi, "fu" elementi bilan tugagan so'z erkak qarindoshni bildiradi; "mu" bilan tugaydigan qo'shma termin qarindoshni ayol ekanligini anglatadi.

Xitoy tilida boshqa nuklear terminlar ham kombinatsion terminlar qurilishida faol ishtirok etadi. Istisno sifatida "zi" (子) elementar termini faqat mustaqil ravishda va faqat asl ma'nosida ishlatiladi.

Shunday qilib, 兄 "Xiong" (aka) va 弟 "di" (uka), determinantlar bilan birlashtirib, nol avlod erkak qarindoshlarni bildiradi:

谈兄弟 tan-xiong / di - katta / kichik amakivachcha, 姑表兄弟 gubyao-xiong / di - katta / yosh amakivachcha, 就表兄弟 jiubiao-xiong / di-oqsoqol / kichik amakivachcha onalik, 姨表兄弟 ibiao-xiong / di - onaning katta / kichik qarindoshi.

Bundan tashqari, "xiong" va "di" bunday birikma tarkibida bir-biridan nisbiy yosh jihatdan farq qiladi, xususan: "xiong" nol avlod erkak qarindoshning nisbiy yoshi kattaligini ko'rsatsa; "di" termini oldingi "xiong" terminidan farqli o'laroq, qarindoshning nol avloddan nisbatan yoshroq erkak ekanligini anglatadi.

Jie (姐, opa) va mei (妹, singil) terminlari ham nol avlodning ayol qarindoshlarini belgilash uchun ishlatiladi. Murakkab terminlar oxirida "jie"

termini, belgilangan qarindoshning yoshi kattaroq ekanligini va "mei" qarindoshi nisbatan yoshroqligini anglatadi.

Nuklear terminlar nu (女, qiz), zhi (侄, akaning o'g'li) va xun (孙, nabira), mos keladigan determinantlar bilan birlashib va murakkab terminlar yasaladi, tegishli qarindoshlarni bildiradi. Bunday holda, "zhi" kombinatsiyalashgan atamalarning oxirida joylashgan degan ma'noni anglatadi

Shunday qilib, xitoy tilida eng yaqin qon qarindoshlarni belgilaydigan 10 ta elementar terminlar mavjud.: "fu", "mu", "xiong", di, jie, mei, zu, nu, zhi, xun. 子 "zi" terminidan tashqari barcha terminlar uzoqroq qon qarindoshlarini bildiruvchi yangi qo'shma terminlar shakllantirishda faol ishtirok etadi. Bunda ular asl ma'nosini yo'qotadi va faqat jins ko'rsatkichi sifatida xizmat qiladi.

Xitoy qarindoshlik terminlarining katta qismi murakkab. Katta avlod qarindoshlarni anglatadigan terminlar haqida gap ketganda, ular elementar terminlardan tashkil topgan murakkab tuzilishga ega. "fu" (父) yoki "mu" (母) va bir yoki bir nechta determinantlar. Bunda "fu" va "mu" qarindoshlarning jinsini bildiradi: "fu" bu erkak jinsi ko'rsatkichi va "mu" ayol jinsi ko'rsatkichi. Shu bilan birga aniqlovchilar belgilangan nasl qaysi naslga tegishli ekanligini aniqlaydi, uning nisbiy yoshi va boshqalar. Shunga ko'ra katta avlod qarindoshlarni anglatuvchi murakkab terminlar tarkibidagi determinantlarni quyidagi toifalarga ajratish mumkin.

1. Belgilangan qarindoshlarning ota yoki ona munosabatlar liniyasiga mansubligini ko'rsatuvchi determinantlar: "wai" (外, tashqi), "jiu"(舅), "yi" (姨), "gu" (姑). Ular orasida "wai", "jiu" va "yi" birikmalari qarindoshlar ona qatoriga mansub ekanligini ko'rsatadi:

Wai-zufu (外祖父) – ona tomondan bobo, Wai-zumu (外祖母) – ona tomondan buvi,

jiu-fu (舅父) - onaning ukasi, yi-mu (姨母) - onaning singlisi .

"gu" 姑 determinant qarindoshning ota tomonga oidligini anglatadi:

Zenggu zumu(曾姑祖母) – katta boboning singlisi, Gu-zumu (姑祖母) - bobomning singlisi, Gu-mu (姑母) - otaning singlisi.

2. To'g'ridan to'g'ri katta avlodni ko'rsatuvchi determinantlar. Bunday aniqlovchilar qatoriga quyidagilar kiradi: "gao" (高, baland) – katta avlodning to'rtinchi darasibo'lib, to'g'ri chiziqdagi eng uzoq qarindoshlik darajasi. Ushbu yo'nalish faqat ota avlodning qarindoshlari uchun belgilanadi.

Gao-zufu (高祖父) – boboning bobosi, Gao-zumu (高祖母) – katta boboning onasi

"Zeng" (曾) - *uchinchi katta avlod* : zeng-zufu (曾祖父) – katta bobo, zeng-zumu (曾祖母) - katta buvi, wai-zeng-zufu(外曾祖父) - onaning bobosi, Wai-zeng-zumu (外曾祖母) - onaning buvisi

"zu" (祖) - *ikkinchi katta avlod*: zu-fu (祖父) - bobo, zu-mu (祖母) - buvi, wai-zu-fu (外祖父) – ona tomondan bobo, Wai-zu-mu (外祖母) - ona tomondan buvi

"Bo", "shu", "gu", "jiu", "yii" - *birinchi katta avlod*: bo-fu (伯父) - otaning akasi, Shu-fu (叔父) - otaning ukase, tang-bo-fu (堂伯父) - otaning katta amakivachchasi, tang-shu-fu (堂叔父) – otaning kichik amakivachchasi, Gu-mu (姑母) - otaning singlisi, jiu-fu (舅父) - onaning ukasi, yi-mu (姨母) - onaning singlisi.

3. Qarindoshlikning yon chiziqlarini ifodalovchi determinantlar: "bo", "shu", "gu", "jiu", "yi" – yon qarindoshlikning birinchi darajasini ko'rsatadi.

"Bo", "shu", "gu" determinantlar qo'shma so'zlarda ota qarindoshlarni ifodalaydi:

zeng-bo-zufu (曾伯祖父) -katta boboning akasi, zeng-shu-zufu (曾叔曾父)katta boboning ukasi, zeng-gu-zumu (曾姑祖母) – katta boboning singlisi,

bo-zu-fu (伯祖父) – boboning akasi, shu-zu-fu (叔祖父) - boboning ukasi, gu-zu-mu (姑祖母) - bobosining singlisi, bo-fu (伯父) - otaning akasi, Shu-fu (叔父) – otaning ukasi, gu-mu (姑母) - otaning singlisi.

"jiu" va "yi" - determinantlari *ona tomondan birinchi darajali yon tomon qarindoshlik* ko'rsatkichidir: jiu-fu (舅父) - onaning ukasi, yi-mu (姨母) - onaning singlisi.

munosabatlarning ikkinchi darajasi ko'rsatadigan determinantlar- "tang"(堂) va "gubiao" (姑表). Shunday qilib, "tang" ego bilan umumiy ajdod bor bo'lgan xollarda ishlatilsa, "gubiao" esa - qarindoshlarni ego bilan qisman nasabiy bog'lanish borligini ko'rsatadi.

Katta avlod qon qarindoshlik terminlarini tahlil qilish natijasida bizga, erkak kishi belgilash ko'rsatkichi ekanini ko'ramiz. Bu quyidagicha ifodalanadi:

- ona tomon qarindoshlari maxsus determinantlar bilan ko'rsatilgan, masalan, "wai", "yi", "jiu", "yibiao", "jiubiao" va boshqalar. Shu bilan birga ota qarindoshlarining ona qarindoshlaridan ustunligi borligi aniqlandi;

- xitoy tilida katta avlod to'g'ridan-to'g'ri munosabatlarning eng uzoq darajasi, to'rtinchi katta avlod va yon tomon qarindoshlarning eng uzoq darajasi- uchinchi yon chiziqdir. Bundan tashqari, onalar safidagi qarindoshlar uchun, to'rtinchi katta avlodga va yon chiziq avlod darajasiga tegishli mos terminlar yo'q;

- ota tomon katta avlod qarindoshlar yosh nisbatida farqlanadi, biroq ona tomon qarindoshlar hoh u ona tomon erkak qarindosh hoh ayol yosh nisbatida farlanmaydi.

xulosa

Yangi nuclear terminlar paydo bo'lganligi sababli, nafaqatvqarindoshlarning jinsini belgilash, shuningdek, nisbiy yoshni farqlash uchun ham, xitoy tilida barcha qarindoshlik munosabatlari terminlari mavjud.

Nol avlod qarindoshlari ko'proq qarindoshlikning yon chiziqlari bo'yicha ajralib turadi. Shunday qilib, "tan" va "gubiao" ikkinchi yon qarindoshni bildiradi otalik naslining qarindoshlari tegishli bo'lgan chiziq, "jiu-biao" va "yibiao"- ona tomon qarindoshlarni o'z ichiga olgan ikkinchi yon chiziqdir. "Zaixun" va "tangubiao" otalik chizig'ining qarindoshlari joylashgan munosabatlarning uchinchi darajasi ko'rsatkichlardir, va "tangjiubiao"-ona tomon qarindoshlar munosabatlarning uchinchi darajasi .

Garchi nolunchi avlod ayol qarindoshlar ikkiga bo'lingan nisbiy yoshi bo'yicha bir-biridan farq qiladi, bu qarindoshlar bo'lgan xitoylik qarindoshlik atamaları tarkibini shakllantirgan.

Avlod qarindoshlarini anglatadigan atamalar orasida, to'rtta elementar atama belgilanadi: zi (子), nu (女), zhi (侄), xun (孙). Birinchi uchta atama birinchi avlod avlodining qarindoshlarini anglatadi, ikkinchisi esa ikkinchi avlodi. Boshqa terminlar avlodlar ikki qismdan iborat bo'lgan qo'shma so'zdir: elementar terminlar va ularga mos keluvchi determinantlar.

Zamonaviy xitoy tilida avlod qarindoshlari yosh nisbatida farqlanmaydi. Avlodning qarindoshlari, qarindoshlarning avlodlari bo'yicha farqlanadi.

Xitoylik qarindoshlik terminlarini lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilish o'xshash o'zbek terminlardan farqli o'laroq, ehtiyoj haqida gapirishga imkon beradi ushbu ikkita terminologik tizimni maxsus qiyosiy tadqiq etish maqsadga muvofiqligi, shuningdek kerakli ma'lumotnomalarni va o'quv materiallarini yaratish, o'zbek va xitoy tillarini o'rganuvchilar uchun juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] *Baskakov AN*. Turli xil ijtimoiy sharoitlarda terminologiyani shakllanish xususiyatlari tilning shakllanishi. M., 1970.27 b.

- [2] *Bao Haitao* . Qarindoshlik atamalarining izohli lug'ati. Jilin: Jilin jiaoyu chubanshe, 1988.205 p.
- [3] *Bunakov Yu* . Xitoy tilidagi qarindoshlik munosabatlari. L., 1935.341 p.
- [4] *Domenak J.L., Xua Shanmin* . Xitoyda oilaviy munosabatlar. M., 1991.96 b.
- [5] *Kryukov MV* . Qadimgi xitoylarning ijtimoiy tashkil etish shakli. M., 1967.3 bet.
- [6] *Kryukov MV* . Xitoy qarindoshlik tizimi. M., 1972.111 b.
- [7] *Xu Shiyun*. Xitoy qarindoshligi terminlari. Pekin: Pekin universiteti, 2007.205 p.